

Հովհաննես Թումանյան

Մեհրի

I

— Սիրելի Մեհրի, չէ՛, ամեն երկրում
Մարդիկ այսպիսի նեղություն չեն կրում.
Այս ի՞նչ երկիր է. տեր չըկա կարգին,
Ամեն ավագակ տեր է մեր գլխին . . .
Դողալով մնում է մարդ ամեն վայրկյան,
Թե ահա իսկույն, ուր որ են, կըգան,
Կնոջս տանից կառնեն-կըտանեն,
Որդիս կըխլեն կամ ինձ կըսպանեն . . .
Հալալ հաց չունենք թուրքիցն անկշտում,

Դառն աշխատում ենք ու դատարկ նստում.
Գետինը ձգած սերմը չենք վերցնում . . .
Այս ընչի՞ կյանք է, դե՛ քեզ եմ հարցնում:
— Ես գիտեմ, Մհե, ինձ ու՞ր ես ասում,
Այսպես է, հոգիս դուն ի՞նչ ես ուզում . . .
— Մեզանից հեռու, ասում են, որ մի
Աշխարք կա, Մեհրի, բարեկարգ ու լի.
Այնտեղ չի իշխում գազանի կիրքը,
Այնտեղ չէ հարգվում կեղծավոր դիրքը,
Եվ մարդիկ այնտեղ իրար հետ սիրով

Ապրում են հանգիստ, թուրքից ապահով.
Իսկ փողըն այնտեղ հողի պես լի է,
Ես էլ կրգնամ, շատ կարելի է . . .
— Օ՛, այս ցավերիցն ես դուն հեռանում,
Ապա ե՞ս, Մհե, ինձ ի՞նչ ես անում . . .
— Քեզ . . . քեզ կրհանձնեմ տիրոջ խնամքին,
Իսկ ես հնազանդ նրա սուրբ կամքին,
Կրգնամ, հոգի՛ս, աշխատանք կանեմ,
Գուցե շուտով գամ ու քեզ էլ տանեմ . . .
— Այստեղ աշխատի՛ր, մի՛ գնալ, Մհե,

Ինձնից հեռանալ չեմ թողուլ, չէ՛, չէ՛,
Լավ է միասին մեր ցավը քաշենք,
Քան իրար կարոտ, սիրտներս մաշենք . . .
— Միրելի Մեհրի, ինձ հետ հավասար
Դուն քարշ ես եկել, ընկել քարեքար,
Միշտ պակաս օրով, կիսակուշտ փորով,
Շատ անգամ տկլոր, բոբիկ ոտներով:
Ի՞նչ ենք աշխատել, ցո՛ւյց տուր ինձ, հոգիս,
Ի՞նչ, ի՞նչ ես տեսնում տանս կամ հագիս.
Բայց ուրիշ բան է, թե այնտեղ գնամ,

Տես ինչպես պիտի շուտ հարստանամ:
— Այն հարստությունն ես ի՞նչ եմ անում
Ա՛խ, Մհե, Մհե, դուն չես իմանում,
Ինչ է ինձ տանջում, թե որ իմանաս . . .
Այն օտար երկրում որ հիվանդանաս,
Գոնե, ո՞վ պիտի քեզ սառը ջուր տա,
Պատռածդ կարի, կեղտո՞ղ լվանա . . .
Ազիզ օր կրգա, դուն անտուն, մենակ,
Կուչ կրգաս սրա-նրա պատի տակ . . .
Լցվեց, հեկեկաց Մեհրին դառնագին.

Միրտ տվեց Մհեն.— «Բան չըկա, ա՛յ կին» . . .

II

Մի աշնանային ցուրտ իրիկուն է.
Ծխոտ ու փլեկ հին գլխատուն է.
Ածխակոթերը սլում են տխուր.
Օջախի շուրջը նստոտած են լուռ.
Ծեր սկեսար կողքին հարսն է կուչ եկած,
Մհեն նստած է երկուսի դիմաց:
Հագիվ էր նկատվում նրանց դեմքերը.
Տխուր են մարդ ու կին, տխուր է ծերը,
Հոնքերի տակից փայլում էր թախիծ,

Եվ ահաբեկված մի գաղտնի վախից,
Բերանն անատամ, դողդոջուն ձայնով
Այսպես քաց արավ՝ իրան պահելով.
— Ո՞ր ես կամենում գնալ, իմ Մհե,
Այնտեղ ի՞նչ կա, ի՞նչ, նպատակդ ի՞նչ է,
Ի՞նչու ես թողնում քո հոր օջախը,
Ալևոր հորդ, քո օղլուշաղը:
Ես ծերացել եմ, առաջվանը չեմ,
Որ ամեն ցավի ետևից թոչեմ.
Արդեն հասել են մահվանս օրերը,

Դուն էլ գնում ես, ո՞վ է մեր տերը:
Կաց այստեղ, որդի, հորդդ ականջ դիր,
Ձեռքդ չեն բռնում, այստեղ աշխատիր:
— Այստեղ ի՞նչ կա, հայր, որ այստեղ աշխատեմ,
Հենց թեկուզ, ասենք, մնամ, աշխատեմ,
Ի՞նչը կըպրծնի անօրեն թուրքից,—

Մարդու հացն անգամ խլում են ձեռքից:

— Ոչ ոք չի դիպչիլ քո արդար հացին,
Տուր փարեն՝ պրծիր շարեն, ասացին
Մեր լուսահոգի խելոք պապերը:

Կատարի՛ր, որդի, նրանց պատվերը.
Սոված չես մնալ, բախտավոր կըլնես,
Թուրքն էլ քաղցր աչքով միշտ կընայն քեզ:
— Աշխատանք չըկա, հայրիկ, աշխատանք,
Եղած չեղածն էլ որ թուրքերին տանք,
Իսկ մե՞նք ինչ անենք, սոված կոտորվե՞նք.
Մինչև ե՞րբ պիտի այսպես շարշարվենք:
— Մեր ցավն է, որդի, մենք պիտի տանենք,
Դուն ո՞նց ես ուզում, ուրիշ ի՞նչ անենք.
Եթե ձեռքիցդ մի բան է գալիս,

Դե արա՛, ու՞ն ես էլ մտիկ տալիս,
Թե չէ, ինչու՞ ես կորչում հողեց հող,
Ո՞վ է քեզ համար այնտեղ կտրել փող:
— Չըգիտես, հայրիկ, այդ ինչ ես ասում,
Այն երկրում փողը թիով են դիզում.
Դուն չես հավատում Մկոյի խոսքին,
Որ այնտեղ խանով են չափում ոսկին:
— Խանով ոսկին քեզ համար չեն չափում,
Ցնորքներ են, որդի, քեզ շլացնում, խաբում.
Դարձի՛ր այդ ճամփից, լսի՛ր ծեր հորդ,

Պանդխտության մեջ կրսևացնես օրդ:
— Ես չեմ ուզում, հայր, օրեր սևացնել,
Այլ մեր սև օրին մի ճար հասցնել.
Ես պիտի գնամ, և երբ որ աստծով
Կըվերադառնամ ջեթս լի ոսկով,
Կըգովես որդուդ, թե ինչպես ճարեց

Այդ հարստությունն, քեզ մխիթարեց:
— Դուն գիտես, որդի, գնա՛, տեր ընդ քեզ,
Բայց տե՛ս, մտիցդ երբեք չըձգես
Պապիդ օջախը, քո հայրենիքդ,

Ծերունի հորդ, ջահել կնիկդ.
Թե սրանց, Մհե, դուն կըմոռանաս,
Իմացի՛ր, թեկուզ թագավոր դառնաս,
Օր չես քաշելու քո արած մեղքից:
Բարի ճանապարհ. թող քեզ ուղեկից
Լինի այն հրեշտակն, որ երբեմն տարավ
Տովբիթի որդուն դեպի Մարաստան.
Իսկ ես հայրական սրտով վիրավոր
Մեզ համար աղոթք կանեն ամեն օր—
Է՛հ, գնա՛, որդի, գնաս-գաս բարով . . .

Վերջացրեց խոսքը ծերունին գոռով . . .

III

Տանջվում էր, տանջվում խղճալի Մեհրին.
Խառնվում էին նրա վշտերին
Եվ սնունդ էին տալիս անհամար
Կասկածանքները տխուր ու համար:
Սարսափում էր նա, երբ ամեն վայրկյան
Մտաբերում էր ժամրն անջատման.
Մի օր էլ մնաց, մի օրը վերջին,
Որ ճամփու դնե Մեհրին Մհեին:
Եվ արտասովոր խեղճ կինը կարեց

Մի սիրուն դայուխ ու վրեն շարեց
Գույնզգույն հուլունքներ վզի շարանից,
Մարդուն հիշատակ տվեց իրանից:

IV

— Դե՛հ, մնաք բարով, ծերունի հայրիկ,
Նազելի Մեհրի, սիրուն հայրենիք,
Սրտակից տղերք, ընկեր-հարևան,
Մոտիկ բարեկամ, արյուն-ազգական . . .
Ասաց սրտաբեկ երիտասարդը,
Եվ, անիծելով իրան չար բախտը,
Ճանապարհ ընկավ. այնինչ ջրատար

Մեհրին ետևից նայում էր երկար:
Մհեհի հայրն էլ, գառամ ծերունին,
Դողալով հենված յուր գավազանին,
Բերանը բացած, ձեռքը ճակատին
Նայում էր ապշած Մհեհի ճամփին:
Դեռ երևում էր սև կետի նման,
Այն էլ չքացավ, և ամենայն բան
Վերջացավ պրծավ. ծերուկն ու Մեհրին
Ապշած ու քշված, կանգնած մնացին:
Մհեհն ճամփու դնելու համար

Շավարվածները, իբրև մխիթար,
Մեհրուն ու ծերին հուսադրական
Խոսքեր խոսացին, կամաց հեռացան:
Բայց երկա՛ր, երկար, մի ձայն թույլ, չնչին,
Այսպես խոսում էր նրանց ականջին.—

* * *

— Սիրելի Մեհրի, մնացիր բարով,
Աչքերդ լցրած, տխուր երգերով
Չըհիշես էլ ինձ, մոռացիր, հոգիս,
Չըկանգնես երկար, չընայես ճամփիս.
Թե աչքդ մնա, կըխաբեն նա քեզ,

Թե հանկարծ շենքում ոտնաձայն լսես,
Հանգի՛ստ, սիրելիս, գիշերվան ժամին
Գիտե միշտ խաբել խաբուսիկ քամին:
Գուցե թե գիշերն անքուն աչքերով
Ուզես իմանալ վիճակս աստղերով,
Եվ հանկարծ մինը ծոր տա ու թռչի,
Մութ հորիզոնի սահմանում կորչի,
Խոոված հոգով և հագար ու մին
Մտածմունքներով մտնես անկողին,
Մի տխուր երազ կըգա կազդե քեզ,

Որ քո Մեհին էլ տեսնելու չես . . .

* * *

— Իսկ դուն, ո՛վ անբախտ և չարատանջ մարդ,
Դո՛ւն, իմ ծերունի հայրիկ ավեզարդ,
Երբ որ կըխնդրես արդեն չորացած
Քո բազուկներդ երկինք տարածած
Ու էլ չես գտնիլ ծերության նեցուկ,

Որքան արտասուք կրթափես ծածուկ.
Ո՛հ, ինչպես պիտի քո ճերմակ միրքի
Վրայից հոսեն հորդ արտասուքի
Աղի շիթերը, թռչեն վշտակոծ

Մագոտ, մերկ կուրծքդ, և ինչպես սև օձ,
Կրթունավորեն օրերդ ծերության
Գաղտնի կասկածներդ Մհեիդ մահվան:
Քո որդու ձեռքի հողին անբաժան
Կրխփես, հայրիկ, աչքերդ հավիտյան.
Անմխիթարանք և որդուդ կարոտ.
Բայց և քո տխուր գերեզմանի մոտ
Չի կանգնելու քո Մհեն երբեք . . .
Դուք այնտե՛ղ, այնտեղ իրար կըգրկեք . . .

V

— Վարդիթեր քույրիկ, գիշերս երագում

Դռնիցն ականջիս մի ձայն է հասնում,
Տնքում է երկա՛ր և ծանր հառաչում,
Հանկարծ մի կամաց Մեհրի է կանչում:
Դուրս եկա, տեսնեմ՝ Մհեն է կանգնած
Մի սև ձի հեծած, թռավ ու գնաց.
Ետնուց կանչեցի՝ Մհե՛, կաց, արի՛.
Հենց այս կանչերումն աչքս բաց արի:
Էլ ետ չընայեց, սև ձիուն հեծած,
Սև շորեր հագած, սև ճամփով գնաց.
Քամու նման էր այն սև ձին վագում.

Ի՞նչ է, Վարդիթեր, սև ձին երագում:

— Մեհրի, տեր աստված բարին կատարի,

Տիրամոր առաջ մի ջուխտ մոմ վառի:

— Երեք օր առաջ Շողերի գարին

Թեև մոտիկ էր ցույց տալիս բարին,

Բայց չար հարամին (նա այսպես ասաց)

Ճամփա չէ տալիս առաջը կտրած:

— Մեհրի, տեր աստված բարին հառաջի,

Գրավ խոստացի՛ր սրբի ու խաչի:

— Իսկ այս առավոտ մի ագռավ եկավ

Երդիկին վեր եկավ, սիրտս դող ընկավ,

Երբ բերան բացեց, գլուխն ուտե իրան,

Բոթաձայն կռավեց ճիշտ երեք բերան:

— Մեհրի, տեր աստված բարին կատարի,

Տիրամոր առաջ մի ջուխտ մոմ վառի:

VI

Ճամփա է տանում դեպի Հայաստան .

Այն ճամփու վրա կա մի գերեզման,

Որ միշտ հայացքով լուռ, ողորմելի,

Անցվորից խնդրում է մի ողորմի:

Չունի այն քարը շարաշուք դրած

Ոչ տապանագիր, ոչ անուն գրած,

Որ մարդ իմանա, թե այս վայրենի,

Ամայի վայրում ո՞վ պիտի լինի

Հանգստանալիս անտաշ քարի տակ:

Արդյոք խստակյաց մի սուրբ նահատակ,

Փախած աղմուկից մեղքոտ աշխարհի,

Եկավ և այստեղ, այս ճանապարհի
Վերա հաստատեց իրան օթևան,
Իբրև աստծուց կարգած պահապան .
Թե չար մարդիկը, դեռ կիսաճամփի,

Կտրեցին թելը ճամփորդի կյանքի.
Գուցե մարդկանցից քշված, հալածված
Ավագակը վես յուր գլուխը ցած
Դրեց այստեղ, և այս ճամփու տակին
Ավանդեց իրան մեղավոր հոգին...

VII

Մի օր մի քանի հայ անցվորական
Քրտնքամխած այն ճամփովն եկան,
Կանգ առան այնտեղ ու շունչ քաշեցին,
Փոշոտած դենքից փոշին սրբեցին:
Դեպ այն շիրիմը նրանցից մեկը

Երկչոտությունով մեկնեց յուր ձեռքը
Եվ այսպես հորդոր կարդաց մյուսներին.
—Եղբայրք, ողորմի տվեք Մհենին.
Սրանից առաջ մի քանի տարի
Եկանք տեսանք, որ այս ճանապարհի
Վերա հավաքված գիշակեր թռչուն,
Գիշատող գագան, մի լեշ են ուտում,
Քշեցինք նրանց,— տեսնենք մի դիակ
Ի՛նչպես սուկալի, ի՛նչպես այլանդակ
Շատ տգեղ էին և զարհուրելի

Միպտակ շարքերը բաց ատամների.
Դատարկ աչքերի փոսից էլ, կարծես,
Տխուր հայացքով նայում էր նա մեզ:
Դենքին ու լեշին երկար նայեցինք.
Վերջը շորերից միայն ճանաչեցինք,
Եվ պատառոտած նրա դիակը
Քարշ տվինք հասցրինք այն ծառի տակը:
Թաղեցինք այնտեղ և փախանք թաքուն:
— «Աստված ողորմի Մհեի հոգուն».
Մի բերան ամենքն ասացին սրտով
Եվ ահակալած հեռացան փութով:

VIII

Գնում է ճամփան մտնում մի ավան,
Տխուր, կիսավեր հայի բնակարան,
Եվ այդ ավանի նույնիսկ առաջին
Տան շենքում կանգնած դեռահաս մի կին,
Երեսը ծածկած բարակ քուշուշկով,
Առաջին ճամփին նայում է ուշքով.
Այդ ճամփով մի օր նրա սիրելին
Գնաց հեռու տեղ, չըդարձավ կրրկին:

IX

Տարիներ անցան, և աչքը ճամփին

Մնաց նայելիս նորահարս Մեհրին.
Ձեռքերը ծոցին, աչքերը լցված
Նայում էր, խոսում նա տարակուսած.
— Ա՛խ, մի ծիտ դառնամ, թոչեն ու գնամ,
Գտնեն Մեհիս, տեսնեն մի անգամ.
Բայց ո՞վ կըտա ինձ թոչելու թևեր . . .
Երնեկ իմանամ, երնեկ մինն ասեր,
Թե այս բոպելին նա ինչ է անում:
Գո՞րծ ունի արդյոք, հաջո՞ղ է գնում,
Արդյոք մի անգամ ինձ միտն է բերում,

Գիտե՞, թե օրերն ինչպես են համրում.
Ով գիտե, գուցե այնտեղ մի սիրուն
Խանում կին սիրեց, մոռացավ Մեհրուն,
Կամ, գուցե, հիվանդ տնքում է հիմա,
Չորս կողմը նայում՝ յուր Մեհրին չըկա .
Թե չար թշնամին, ձեռքը չորանա,
Սուրը բարձրացրեց Մեհիս վերա.
Չըլինի թե վաղուց, Մեհրի ու աշխարհք
Մոռացած, թողած, նա սև հողի տակ . . .
Ա՛խ, ինչո՞ւ է, ինչո՞ւ այսքան տանջանքը,

Միթե սա՞ է, տեր, քո տված կյանքը.
Միթե ա՞յս էր ինձ համար պատրաստած,
Ի՞նչ արի քո դեմ, անարդար աստված:

X

Գնաց ու գնաց, չըդարձավ կրկին.
Բայց, ահա, մի օր նկատեց Մեհրին,
Որ հեռվից մի բան սևին է տալիս.

«Ղարիբությունից որմին է գալիս»,
Մտքունն ասաց Մեհրին և ծովծով
Աչքերի արցունքը սրբեց գոգնոցով:
Միրտը սկսեց արագ բաբախել,

Վաղուց էր, խեղճ կինն այդպես չէր եղել:
«Օ՛, տառապածի ողորմած աստված»,
Մրննջաց Մեհրին աչքերը լցված,
Ուրախությունից արցունքը հետին
Ցավերը պիտի ողջ թափեր գետին:
Արդեն եկավորըն եկավ մոտեցավ,
Քանի մոտեցավ այնքան շատացավ.
Եվ ահա, մի խումբ թուրք ավազակներ,
Գյուղը քանդեցին, արին տակն ու վեր.
Լեղապատառ տուն ընկած Մեհրուն

Տանից հանեցին, նստեցրին ձիուն.
Նրա ալևոր սկեսրարն ընկավ
Թուրքերի սրից և իսկույն հանգավ .
Ծերի անեծքի հետ ի միասին
Տարան թուրքերըն յուր խոնարի հարսին:

XI

Ճամփա է տանում դեպի Հայաստան.
Այն ճամփու վրա կա մի գերեզման,
Գերեզմանի մոտ մի ծառ է կանգնած.
Այն հովանու տակ ահա մի հոգնած
Ձիավոր իջավ, և նորա թարքին,

Իրան փաթաթված, նստած էր մի կին.
Եվ տղամարդը գենքերում կորած,
Կանաչ խոտերում երբ ձիուն թողաց,
Դարձավ դեպի այն վաստակած կինը,
Ցույց տալով մատով մոտիկ շիրիմը.
— Մեհրի, ճանաչի՞ր իգիթ Օսմանին.
Նայիր առաջիդ այդ գերեզմանին.
Այդտեղ թաղած է, մի քանի տարի
Առաջ, իմ ձեռքով մեռած գյավուրի
Հոտած մարմինը. երբ որ նրան ես

Թալանում էի, հայհոյում էր մեզ:
Շատ համարձակ էր այն լիրբ գյավուրը,
Բայց երբ Օսմանի կտրուկ կեռ թուրը
Նրա գլուխը ուսերից պոկեց,
Էլ բան չըխոսեց և խելոք պատկեց:
Գրպանում, ծոցում ոչինչ չըգտա,
Աղքատի մինն էր, միայն այս առա.
Ասաց գրպանից հանեց դայլուխը,
Մեհրու արյունը տվեց գլուխը.
— Ես պիտի քնեմ, Մեհրի, դու մնա,

Լավ նայի՛ր, որ ձին հեռու չըգնա.
Մինչև հովն ընկնի, այնպես վեր կենանք,
Աստըծուն կանչենք, մեր ճամփեն գնանք:

XII

Մեհրին քարացած, որպես շանթահար
Այն գերեզմանին նայում էր երկար
Ուշքը վերացած, ոչինչ չէր տեսնում.

Ուրիշ երկրում էր ականջին հասնում
Անլուռ աղմուկը մոտիկ առվակի,
Արձագանքն իրանց պատող ծմակի.
Այնինչ աչքերը փայփայում էին

Զվարթ երեսով առողջ Մեհին:

Նայում էր Մեհրին, նայում էր միայն,
Եվ ահա բարակ, ողորմուկ մի ձայն
Հասավ ականջին այն գերեզմանից.—
«Առ իմ այրունը, Մեհրի, Օսմանից»:
Սարսափեց, դողաց ու միանգամից,
Ինչպես որ հանկարծ զարթնում են քնից,
Սթափվեց Մեհրին, նայեց դես ու դեն,
Ինչպես նայում է վախեցած երեն,
Եվ մի միտք նրա դենքըն այլայլեց.—

Խոշոր աչքերում վրեժը փայլեց,
Վայրենի ձևով, զգույշ ու կամաց
Մի քանի քայլով թուրքին մոտ գնաց,
Ձեռքերը փռած, քնած էր թուրքը,
Ծանր ու երկար շնչում էր կուրծքը.
Կամաց խանչալը պատենից քաշեց,
Օսմանը հանկարծ բազուկը շարժեց,
Թեթև թռիչքով ետ թռավ Մեհրին,
Խանչալը պահեց գոգնոցի տակին
Եվ անշարժ մնաց, մինչև որ դարձյալ

Օսմանը սկսեց հանգիստ խորնփալ:
Փայլեց պողպատը վառ արևի տակ.
Եվ Մեհրին, ինչպես հոգեհան հրեշտակ,
Խանչալը ձեռքին մնաց խոր քնած
Իգիթի գլխին մի բռպե կանգնած.
Դարձյալ դես ու դեն խենթի պես նայեց,

Ջգույշ կորացավ, շունչն իրան պահեց,
Խանչալի ծայրը դնելով կրծքին
Յուր բոլոր ուժով հարեց դաստակին:
Օսմանը գոռաց, վեր թռավ տեղից,

Մեհրին սարսափած փախս առավ վախից.
Վագրի թռչքով ցատկեց Օսմանը,
Հասավ ու բռնեց թիկունքի ծամը.
Ետ դարձավ Մեհրին ահից կատաղած,
Դարձյալ թուրքի դեմ խանչալը շողաց,
Մոնչաց ուժգին. մագերը թողած,
Կրակոտ աչքերն արյուն կոխած,
Կիսաշունչ թուրքը թուրը պտտեց.
Ծղրտաց Մեհրին, աչքերը մթնեց.
Վայր իջավ թուրը, նրա հետ Մեհրին

Մի թույլ ճիչ հանեց, խանչալը ձեռին,
Կուրծքը պատառած, արյունաթաթավ,
Մեհի շիրմի վերա վայր ընկավ.
Վայր ընկավ նաև Օսմանը,
Եվ երեք դարձավ մի գերեզմանը:
Դեռ իրար կողքի հանգչում են այնտեղ
Չար սպանողն ու սպանվողն անմեղ.
Եվ ամեն տարի գարունը գալով
Հավասար պճնում է նրանց դալարով:

1890